

і розумом в одному моменті обіймаємо тільки незначний фрагмент буття, ми роздумуємо, заключаємо, можемо помилятися... А Бог своєю свідомістю й розумом обіймає ціле буття враз (бо він живе вічністю), він не роздумує, не заключає, не помиляється, але завсіди все знає. Все ж таки Божа „надсвідомість“ мусить містити в собі те, що ми розуміємо під „свідомістю“, і Божий „надрозум“ мусить містити в собі те, що ми розуміємо під „розумом“: Бог знає самого себе й світ, не діє на сліпо, але знаючи.

Що ж свідомість? що розум? Коли ми спимо, коли наша свідомість десь „запалася“, то ми тоді існуємо тільки в формі факту живої істоти. Коли ж збудимося, то ми незбагненим способом неначе „виходимо з себе“, щоб іззовні обняти себе й світ. Тоді ми існуємо не тільки в формі факту, але також у формі ідеї (свідомости), отже подвійно. А розумом, у тій нашій другій формі існування, відкриваємо правду і при його допомозі доцільно діємо.

Невжеж Бог мав би існувати тільки в формі факту, а не також у формі ідеї? Тоді наша людська природа була би багатіша, ніж Божа, а це неможливе.

Свідомість і розум це найвищого роду чинники, тому вони не можуть бути сотворені причиною якогось іншого роду, як тільки свідомістю й розумом.

Людина спершу, як дитина, нічого не знає. Щойно поволі, крок за кроком, вона здобуває собі знання, науку — деколи кажемо „розум“. Цей факт засліпив усіх філософів, що відкидали „*ideae innatae*“ (вроджені ідеї), а приймали, що людська душа з уродження неначе „*tabula rasa*“ (чиста, незаписана таблиця). Їм здавалося, що людський розум і людське знання чи наука це одно й те саме. Так їм виходило, що ніби людина сама здобуває собі розум, а від природи не має розуму. Але ж це така сама помиленість, як коли матеріялісти утотожують душу з тілом.

На всіх шляхах життя-буття дивно сполучені й перемішані різнородні чинники й процеси, як нпр. матерія й енергія, тіло і душа, змисли і розум, фізичне і моральне, а до правди доти не доходимо, доки не відріжнимо, що треба відріжнити. Середньовічні філософи залишили нам слушний принцип: „*Qui bene distinguit, bene docet*“ (хто добре відрізняє, той добре навчає). Але щоб відріжнити, вперед треба бачити ріжницю.

Новонароджена людина, доки ще оченят не відкрила, ще не бачила ніяких красок, ні предметів. Одначе природа їй дала інструмент для бачення красок і предметів — око.

Око — це в цілості твір природи, а без нього дитина ніколи не побачила би ніяких красок, ні предметів.

Так само природа дала людині — не „вроджені ідеї“, але інструмент розуму, без котрого людина так не могла би думати, ані здобувати собі знання, як деревина не може.

„Інструмент розуму“, розум, як природний чинник і процес —

яким простим, яким плитким уявляли собі його філософи матеріалісти, сензуалісти і всякого типу позитивісти! Не вміли бачити, підглянути його, відрізнити. А для тих, котрі це вміють, „інструмент розуму“, цей твір і дар природи, це найвище, що є в природі. Подивляємо природу, та перш за все повинні ми подивляти наш власний розум, як природний інструмент.

Око само з себе переводить усі процеси бачення, а ми (наше „я“) тільки збираємо „плоди“ (остаточні ефекти) тих процесів: бачимо. Подібно й наш розум, як природний інструмент, як окремий духовий змисл, сам із себе, без нашої уваги й розуміння, переводить усі первісні й основні процеси думання, а наше „я“ зачинає самостійно думати щойно несене на крилах вродженого нам „інструменту розуму“. Зовсім не перебільшимо міри, коли скажемо, що в процесі думання наше „я“ бере участь тільки в одній міліонній частині, а решту dokonує сама наша природа, „інструмент розуму“. Очевидно це тільки ілюстраційна аналогія, бо справжньої пропорції тут ніяк не можна устійнити. Як усюди наше „я“ стоїть перед „природою“ тільки наче учень, що щойно букви силябізує, так і тут. Та функції розуму, як „інструменту“, не легко приходиться підглядати й відрізняти, бо це для нашої рефлексії надто близьке. Дитина спершу навіть „я“ про себе не говорить, але в третій особі: „Бодьо хоче води“.

Значить, у дійсності природа в нас думає і щойно вона вчить нас думати та помагає нам. Отже свідомість і думання це питомі чинники й процеси для природи.

Якже творча причина світу могла би уложити „інструмент розуму“, що виступає в природі, коли б сама не вміла думати? Невже ті „рахункові машини“, що автоматично переводять рахунки, могла би видумати людина, котра не вміє рахувати?

Отже це зовсім певне, що Бог свідомий і розумний.

Так свідчить про Нього ціла природа тою мудрістю, що в ній зреалізована.

Вчені природники, хоч помітно обминають згадку про Бога, коли розглядають будову не тільки ока, вуха, язика, руки, але навіть костей, деревини, або листка, не можуть з подиву вийти і висловлюються: Це так виглядає, наче б це був твір геніяльною людиною. Яким же способом осягає природа такі геніяльно доцільні конструкції? Марні всякі концепції, що при пояснюванні доцільности в природі хочуть обминути Бога. Організуючий принцип діє так само в цілій природі, як у нашій людській природі. Той життєвий принцип, що витворює конструкцію нашого тіла, витворює також наш „інструмент розуму“ й остаточно перекидується в наше свідоме думання. Отже, як він нам „дає думати“, так він, на основі тих самих законів думання, і сам діє — ген у цілій природі. Авжеж наш лад думання не може бути „*deus ex machina*“ у природі.

Зачніть студіювати форми листків дерев і зел. Небавом індукційно прийдете до переконання, що природа обминає

